

РЕЦЕНЗИЯ

От: доц. д-р Стела Константинова Ангова

УНСС, катедра „Медии и обществени комуникации“

Научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство“ (онлайн медии)

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност в СУ „Св. Кл. Охридски“ 3.5 Обществени комуникации и информационни науки (Медии и социална промяна)

Автор на дисертационния труд: Елена Гришева Димитрова

Тема на дисертационния труд: **„ГРАЖДАНСКА АКТИВНОСТ В СОЦИАЛНИТЕ ОНЛАЙН МРЕЖИ“**

Научен ръководител: доц. д-р Светлозар Кирилов

Основание за представяне на становището: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед на Ректора на СУ „Св. Кл. Охридски“

1. Обща характеристика на дисертационния труд

Структура, обем. Дисертационният труд следва класическа структура - предговор, 3 глави, заключение, библиография, приложения (четири). Общият обем е 409 страници, от които основният текст е 281 страници. Използваните литературни източници са 357 на брой, от които 296 на български и 61 на чужди езици. Резултатите от изследването са визуализирани чрез 65 фигури, както и са предложени 14 таблици.

Коректно и ясно са дефинирани обект и предмет на дисертационния труд. Събран е богат емпиричен материал чрез три типа източници: публикации в социалната онлайн мрежа Фейсбук, фейсбук групи и материали от онлайн издания. За целите на труда е направен анализ на случай, проучени са различни източници като научна литература, статистически данни, правни документи, осъществен е контент анализ на медийни публикации и на публикации в социалните медии. Изведени са пет изследователски задачи, чрез които са постигнати важни резултати.

Предложена е терминологична яснота за редица понятия, които са важни за качеството на дисертационния труд: гражданско общество, формални и неформални групи, граждански протест, социални движения, граждански движения, гражданска

мобилизация, гражданска култура, гражданска активност, тълпи, маси, социални онлайн мрежи, публична сфера, гражданска журналистика, обществено мнение, предразсъдъци, пропаганда, лидери на мнение, теория за създаването на дневния ред, теория за спирала на мълчанието, теория за двустепенен модел на комуникацията, каскаден модел на комуникация и други. (с. 17). Друг плюс на труда е последователността в проучването на автори от цял свят и от България с принос към основните засегнати теми в текста, които съставляват дълъг и авторитетен списък.

Актуалност на темата. Актуалността на темата произхожда от възможностите, които социалните мрежи предоставят за активна гражданска позиция и действия. Социалните мрежи (конкретно за България – Фейсбук) са важен елемент от живота на много хора, доколкото представляват платформа за намиране и споделяне на информация и идеи, както и за отправяне на послания и търсене на съмишленици по общественозначими теми. Добре премислените комуникационни стратегии могат да бъдат изключително ефективни в две посоки в зависимост от етичния замисъл – предизвикване на социална промяна или пораждање на объркване поради дезинформация. В същото време съвременните комуникационни технологии дават възможност да бъдат чути много гласове и да бъдат инициирани полемики по общественозначими теми.

Дисертационният труд е актуален в теоретично и научно-приложно отношение. Както е посочила и авторката като своя цел: „да се доразвият научните изследвания, свързани с гражданската активност в социалните онлайн мрежи“ и „да се направи анализ на спецификата на комуникациите в социалните онлайн мрежи и отражението им върху развитието на гражданското общество“ (с. 11). В работата се чувства и социалната ангажираност на автора при анализа на „Наводненията в Североизточна България през лятото на 2014 година“ и „Сирийски бежанци/мигранти в България“, т.е. показва се човешкото лице на науката. Описаните възможни негативни ефекти насочват към актуалните опасности за съвременния свят от комуникацията в социалните мрежи, а именно прояви на ксенофобия, разпространяване и популяризиране на идеи за нетърпимост към определени групи в обществото. Но заедно с това се вижда и обратната страна на монетата – популяризиране на „позитивни“ граждански инициативи, свързани с доброволчество и подпомагане на групи, нуждаещи се от някакъв вид помощ.

Цел. Основният спектър от характеристики на социалните онлайн мрежи, които текстът изучава, е свързан със значението на социалната онлайн мрежа за гражданското общество и възможните начини, по които технологичните особености на мрежата биха могли да окажат влияние на съвременното гражданско общество.

Извършена е голяма по обем изследователска работа. Работено е по няколко изследователски лъча, които тръгват от различни места, но в крайна сметка се събират заедно, за да се покаже актуалното състояние на гражданското общество у нас, медийните теории, съотнесени към социалните мрежи, и информационното поведение на аудиторията на територията на тези платформи. Поставените цели позволяват на финала да се даде отговор на въпроса как в съвременната сложна информационно-комуникационна среда, едновременно аналогична на физическата среда и със свои виртуални специфики, се зараждат и мобилизират граждански активности.

Задачи. Задачите на дисертационния труд са свързани с очертаването на теоретичната рамка и въвеждането и изясняването на понятийния апарат; с извеждане на характеристиките на гражданското общество; с изясняване на социалната онлайн мрежа. Отчитам всички поставени задачи като осъществени и довели до научни и практико-приложни резултати.

Хипотеза. Авторът е формулирал четири хипотези за проверка, като не е изневерил на своя подход за систематично и подробно обяснение. Хипотезите са свързани с (1) класификация на гражданите в мрежата, (2) функциите и значението на социалните онлайн мрежи, (3) особеностите на различните нива на активност и (4) предимствата и недостатъците на комуникацията чрез социални онлайн мрежи за гражданското общество.

В първа глава „Теории за гражданското общество“ е изяснено понятието гражданско общество с цялата съпътстваща го динамика и понятия като *формални и неформални групи, граждански протест, социални и граждански движения, гражданска мобилизация, култура и активност, тълпи и маси*. Изследвано е *историческото развитие на идеята* за гражданското общество. Посочени са различните възгледи за гражданското общество за голям период от време. Направен е паралел между различни подходи към гражданското общество и съвременната интерпретация на идеите. Заедно с това особено внимание е отделено и на дефинициите, като коректно е посочено,

че това е спорна научна територия, доколкото на дефинирането дава отражение политическата и идеологическата ориентация на изследователите. След позоваване на различни интерпретации за гражданското общество, подредени хронологично и идеологически обобщени, авторът заявява своето актуално разбиране, релевантно към настоящата ситуация, и предлага свое работно определение: „свкупност от обикновени хора, граждански неформални групи, интернет активистки платформи, както и структури и организации, извън семейството, държавата и пазара, които публично изразяват общи интереси и са носители на права и задължения към държавата, при демократична форма на управление“ (с. 32). Съгласна съм с твърдението, че в съвременното общество „Въпреки все по-вечето източници на информация, качеството на съобщенията е все по-колебливо (fake news, advertorials, etc.) и прави справедливата гражданска позиция все по-трудна“ (с. 39). Авторът вярно е забелязал, че многобройните информационни послания могат да доведат до объркване на аудиторията и предоверяване, което дава отражение на реакциите и комуникационното поведение. От общото за гражданското общество (историческите етапи) се преминава към частното и се анализира спецификата на българското гражданско общество в периодите Възраждане, от освобождението до 1944 г. от 1944 г. до 1989 г. и от 90-те години на XX в. до наши дни.

Втора глава „Роля на медиите и социалните онлайн мрежи за гражданското общество“ също следва структурата от общото към частното. В нея са разгледани медийни теории за *определянето на дневния ред, за общественото мнение, за лидерите на мнение*, които са съотнесени към новата медийна система. Тези теории не просто са преразказани, а коментирани, дори научно оспорвани по някои точки, тъй като е взета предвид трансформацията на средата. Направен е анализ на гражданската журналистика като междинно явление между професионалната журналистика и гражданската позиция и активизъм. В тази глава е осъществен и вторичен анализ на данни. Напр. на с. 107 се цитира изследване на Ройтерс, според което 40 % от българите използват социалните онлайн мрежи като средство за намиране на информация (докато в западните демокрации се търси качествената медия като източник). Срещата съм други изследвания, според които много висок процент от българските журналисти търсят информация основно в социалните мрежи. Оказва се, че у нас се заражда сериозен проблем едновременно по отношение на качеството на журналистическия труд и по отношение на уменията за информационно потребление. Това означава, че медийната култура (медийната грамотност) у нас е не е висока, бариерата на допускане на послания

е ниско поставена, ценностната система е опорочена, „другият“ продължава да е заплаха за познатото и сигурното и това води до недемократични послания – авторът дава примери с *реч на омразата, радикализъм, екстремизъм, негативни модели на подражание, нацизъм, расизъм.*

Във втори раздел на главата са изведени и дефиниции за социални медии и за социални мрежи, за да се направи ясно разграничение между тези социални платформи.

Трета глава „Емпирично изследване“ представя резултатите от анализа на събрания емпиричен материал по две важни теми – първата е за бежанците и втората е за наводненията в Североизточна България през 2014 г. Авторът си е поставил амбициозната научна задача да посочи *медийният образ* на: (1) гражданското общество и на гражданската активност във Фейсбук и (2) медийният образ на разнообразни групи (например на бежанци/мигранти, на подпомагащите и на неприемащите бежанците, на ромите). За целта са селектирани информационни единици за анализ сред разнообразни източници – медии и публикации във Фейсбук. Добро впечатление прави критичният анализ на посланията (не само на вербалните, но и на визуалните), благодарение на който са изведени комуникационните тенденции – чрез този резултат активните граждани с позиция могат да създадат план за превенция и корекция на грешки в посланията и да съставят комуникационни правила по отношение на аргументацията, предлагане на решение на даден проблем, поведение и послания на лидера и т.н.

Емпиричният анализ позволява да се направят важни изводи във връзка с медийната среда и гражданската активност. От труда виждаме, че медийните текстове успяват да запазят балансиран език срещу ксенобобфобските коментари в социалните мрежи. Резултатите недвусмислено показват, че журналистическите текстове и публикациите във Фейсбук рядко предизвикват дискусии (вероятно защото са яхнали вълната на аудиторните очаквания за отзвук). В същото време проблем се явява и отсъствието на двупосочна аргументация и, според изводите, по наболели теми, особено за маргинализираните групи, се използват основно аргументи на неприемането. Доказано е стереотипизирането на „негероите“ и „героите“. Подобна комуникация не позволява да се намери решение на поставените проблеми, което е друг съществен извод. В същото време в резултатите от анализа се вижда и нещо положително за образа на гражданското общество у нас (не само в научен, но и в чисто човешки план), макар и хубавото да се изявява при избора между „нашия“ и „чуждия“ (доброволците, които

помагат на пострадалите от наводненията във Варна и Добрич са героизирани от медиите в по-силна степен, отколкото тези, които помагат на мигрантите).

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Сред научните и научно-приложни постижения на Елена Гришева бих могла да открия следните:

(1) Дисертацията има *оригинален характер*, тъй като научният интерес е насочен към гражданската активност в интернет и са изведени съвременните тенденции в информационните и мобилизационните подходи. Направени са важни изводи относно аудиторията – поведение, предразсъдъци, аргументация, действия. Предложена е класификация на гражданите - пасивни последователи, комуникативно (вербално) активни, активни последователи и активни лидери. Интересен е подходът да се наложат видовете приказни персонажи, изследвани от руския учен-фолклорист Владимир Пропп, върху съвременните онлайн герои.

(2) *Критично анализирана* е голям обем научна литература по темата на дисертационния труд. Това е направено по отношение на следните тематични полета: исторически прочит на идеите за гражданското общество по света и в България, теории за медиите и са социалните онлайн мрежи. Много внимателно са проучени и цитирани авторите, които имат публикации по темата на труда. Посочена е цялата палитра от терминологично разнообразие, дадени са дефиниции и е коментирано надграждането им от различните автори.

(3) Посочени са както позитивите от *употребата на социалните мрежи* (плурализъм, гласност на идеи, мобилизация и т.н.), така и негативите (фалшиви новини, адвенториъли, негативни послания и влияние, героизиране на „негероите“, манипулация). Това би било от помощ за активните граждани (създатели на послания и търсещи социална промяна), за последователите (чрез критически поглед към информацията и търсене на достоверни източници).

(4) Съставена е класификация на гражданите според нивото на тяхната активност във Фейсбук. Според нея гражданите влизат в различни роли – пасивни последователи, вербално активни, активни последователи и активни лидери. Този резултат ще бъде от

полза за комуникационните специалисти при разработване на стратегия за работа с онлайн аудитории.

(5) Авторът притежава уменията да визуализира получената информация – в текста присъстват 12 таблици и 59 фигури.

4. Критични бележки, препоръки и въпроси

На вътрешната защита на Елена Гришева бях отправила осем бележки. Тя добросъвестно се е съобразила с тях. Препоръката ми е дисертацията да бъде публикувана.

Въпросът ми е: *Какви мерки могат да бъдат предприети, за да се превърне в практика двупосочната аргументация в публикациите в социалните мрежи?*

5. Заключение

Елена Гришева разглежда актуален научен проблем и стига до важни научни и практико-приложни резултати. Трудът е написан в стегнат академичен стил и предлага широк поглед към автори и идеи. Критичният анализ и емпиричното проучване са проведени добросъвестно и са постигнати важни резултати. Посочени са пет основни приноси, които приемам за коректно формулирани. Затова ще гласувам положително за присъждането на образователната и научна „доктор“ по научна специалност в СУ „Св. Кл. Охридски“ 3.5 Обществени комуникации и информационни науки (Медии и социална промяна) на Елена Гришева за дисертационния ѝ труд „ГРАЖДАНСКА АКТИВНОСТ В СОЦИАЛНИТЕ ОНЛАЙН МРЕЖИ“.

06.05.2020

Доц. д-р Стела Ангова